

Роман Сілецький
(Львів)

**«ДАЙ, БОЖЕ, В ДОБРУ ПОРУ, В ДОБРИЙ ЧАС...»
(традиційні уявлення українців про час:
на матеріалах будівельної обрядовості)**

У традиційній будівельній обрядовості українців важливе значення, поряд з вибором відповідного місця для будівлі та будівельного матеріалу, мав вибір часу будівництва. Найбільше це стосувалося початку зведення хати. Крім того, часові обмеження накладалися на початок заготівлі будівельного матеріалу (особливо деревини), вселення у нове житло.

Час становить одну з основних категорій традиційної картини світу й поєднує міфологічне (циклічне) та історичне (лінійне) сприйняття часу. Перше ґрунтується на циклічності природного часу – пір року, фаз місяця, дня і ночі, друге – на лінійності людського життя, яке має початок і кінець¹. Час, як і простір, наділяється семантикою, сакралізується і

включається в систему цінностей, головними координатами якої є життя і смерть. Час належить до атрибутів «цього», земного світу, на «тамтому» світі часу немає. Час може бути «чистим», «добрим», «веселим» і «нечистим», «небезпечним», «злим», «сумним». Позитивний час є часом життя, цього, земного світу; негативний – часом смерті, прориву в потойбіччя, часом нечистої сили. Небезпечний, злий час вимагає спеціальних захисних заходів і особливої ритуальної поведінки. Найзначимішими в оцінці часу є межі, границі – полудень і північ, і відповідні їм точки річного й місячного циклів вважаються небезпечними, нечистим часом².

Зазначені слов'янські світоглядні уявлення про час вповні характерні й для українців, проявляючись поміж іншого і в традиційній

будівельній обрядовості. Наприклад, бойки ще в першій третині ХХ ст. «вірили в щасливі і фєральні дні, місяці і години»³. Подібне сприйняття часу простежується в типовій поліській формулі-побажанні під час закладчин: «Дай, боже, в добру пору, в добрий час, щоб велася сем'я і худоба!» – так просіли бога майстер і хазяїн (с. Листвин)⁴. Воно присутнє і в приповідці: «Дай Боже в добру пору почать, а в луччу – кончіть»⁵.

Подекуди з метою встановлення відповідного часу для заснування хати зверталися до місцевого знахаря. Така практика відома, зокрема, на західній Бойківщині. *Колись був святець*⁶, він говорив в які дні можна починати роботу (с. Яворів). Ворожки, пояснюючи «пацієнтові» причини його хвороби та інших нещасть, нерідко вказували на те, що він взявся до тої чи іншої роботи в «злу годину»⁷.

Традиція забороняла розпочинати будівництво оселі у високосний рік. У народному світогляді українців домінує негативне ставлення до високосного року. У цьому контексті показовим є наступний факт. Мешканці радіоактивно забрудненого поліського с. Виступовичі відмовлялися у високосний рік переїжджати (ідеться про 90-ті роки ХХ ст.!) в екологічно чисті райони, покликаючись саме на цю традицію: *у високосний год не положено закладати* [нову хату. – Р. С.] *і виїжджати* [на нові місця поселення. – Р. С.].

У високосний рік не можна було ні починати будівництво, ні завершувати його. *Як хочеш у високосний рік строїти, то треба на місце* [хати. – Р. С.] *положити в невисокосний рік хоть два поліця* (с. Самари). *Переступного року сі не буде. [...] Добрий майстер в переступний рік не будував* (с. Виців).

Заборона починати якусь важливу справу у високосний рік стосувалася не лише початку будівництва, але й інших сторін побуту (вселення у нове житло, одруження). За повір'ям, мешканці хати, закладеної високосного року, не матимуть щастя. Така мотивація розглядуваної заборони належить до найпоширеніших.

Відомі й інші мотивації заборони розпочинати будівництво у високосний рік, які конкретизують наведену вище: *планетний год* (с. Раківщина); *хату у високосний рік не закладають – од грому* (с. Шпилі), *він трудний* (с. Давидки); *бо буде шкодити* (с. Топільниця); *бо немає врожаю* (с. Возничі); *недохват* (с. Видерта); *високосний рік поганий на скотину і на все* (с. Тур). Подекуди вірили, що нехтування цієї традиції може навіть спричинити смерть

мешканців новобудови: *в переступний рік не можна будувати починати, бо не зможеш закінчити* (с. Довпотів); *переступний рік – непарний, тоді хату не засновували, бо не буде пари*⁸ (с. Пороги); *у високосний год хату не закладывают – може померти людина* (с. Тетерівське); *хату у високосний рік не закладають, бо він нещасливий: високосний рік косить мерців багато* (с. Тур).

Останнє повір'я пов'язане з народними уявленнями про святого Касіяна, якому присвячений один день раз на чотири роки – 29 лютого. *Високосний рік – недобре ставити* [хату. – Р. С.], *шото його не хвалять – той рік. Касіян (29 лютого) – то вкрадений день. Касіян вкрав, а лютому дав один день. Той день – крадений, то злодії... А злодії де сидять?..* (с. Ворокомля).

Якщо хату було необхідно будувати саме у високосний рік, то заклали в цьому [попередньому, не високосному. – Р. С.] році, а вже на другий – строїли (с. Перекалля). На Прикарпатті галицькі селяни подекуди у своєрідний спосіб «обманювали» долю. *В переступний рік підвалини слід зав'язати до Євдокії*⁹, *бо це ще старий рік (на Євдокії починають сіяти розсаду капусти, брукви, це – початок весни)* (с. Слобода). *Як до Євдокії зазначать пляц, то в переступний можна будувати (Євдоха – початок нового року)* (с. Чорний Потік). *В переступний рік пляц треба зазначити до Євдокії (14 березня). По старому звичаю це вважається ще старим роком. Якщо заходити до хати в переступний рік, то теж – до Євдокії. До Євдокії – зав'язати підвалини. Рік від Євдокії до Євдокії – переступний* (с. Слобода).

Фрагмент повір'я про день Святої Євдокії навів свого часу в праці про гуцулів народознавець Йозеф Шнайдер: «13/3 (1/3 – гр. кат.) Євдохи – котрий господар хоче будувати хату або господарську будівлю, мусить зазначити пляц для будівництва перед Євдохою. Потім йому вже невільно, бо вмер би, або в господарстві не велося б»¹⁰. Однак воно стає зрозумілим лише в контексті високосного року і врахування давньої традиції весняного (березневого) нового року¹¹.

Вибір українцями часу для початку будівництва (як, зрештою, і для вселення у нове житло) співвідносився з народним календарем. Передовсім не можна було розпочинати будівництво в піст.

Нерідко можна почути конкретизацію термінів заборони починати будівництво в піст: *в пост не закладали, лише після Паски*¹² *і перед Петрівкою* (с. Осівці); *на троїцькому і*

на похвальному (перед Паскою) тижні нічого не починають – не поїде в пользу; в цей час можна начинати будівництво за умови: що починаєш, то й конч – тоді поїде в пользу (с. Норинськ); пляц мали підібрати після Великодня – до святої Трійці, бо в піст невільно зазначати – не буде вестися (с. Яворів); у пост не роблять; починають хату в п'ятницю після проводів – скорше не можна (с. Карпилівка); хату починають строїти різдвяного дня – як Різдво (от, наприклад, Роздво – в п'ятницю, чи в суботу – отак во...), в пост – не починали (с. Борове); пройшла Трійця в неділю, у середу ми закололи свиняку, а в п'ятницю – закладали, робили хату (с. Волиця).

Подібні обмеження також стосувалися й часу переселення до нової хати: в нову хату входили під празник, свято (с. Великі Бережці); перехищина: входять на підтовню осінню перед другою Пречистою (с. Чугалі); в нову хату старалися входити в м'ясниці – не в піст (по Великодних чи Різдвяних святах) (с. Біличі); переселяються до нової хати в якесь свято річне велике: на Введення, перед Новим роком, Різдвяними святами (с. Лопушниця); входити до нової хати можна лише до Введення (4 грудня), після [цього свята. – Р. С.] починаєсі високосний (?) рік (с. Пороги).

Подекуди входили робили перед осінніми «дідами»: ми мали переходити напередодні свята Михайла (11 листопада) – празник в селі, в суботу (с. Жолоби); входили перед Михайлом (в нас перед Михайлом празник); в селі поминають померлих на Михайла (с. Жолоби); входчину можна було робити до поста (до Михайла) – до послідніх дедов¹³ (с. Богдани).

Подібними міркуваннями при встановленні часу вселення у нове житло подекуди керувалися серби: до новозведеної «кучі» вони входили на свято сімейної Слави¹⁴. Болгари південної Бессарабії будували нове житло в часовому проміжку між Георгієвим днем (6 травня) і Дмитровим днем (8 листопада)¹⁵.

Що стосується окремих святкових дат календаря, то відома заборона починати будівництво на Євдокії і Благовіщення: Євдокії і Благовіщення – нещасливі дні для стройки, сівби... (с. Самари); того дня, коли було Благовіщення, хату не закладали і нічого не починають робити, до Благовіщення пташка кубла [гнізда. – Р. С.] не робить (с. Тур); до Благовіщення хату не закладають – гріх землю ворухити (с. Мала Чернігівка); є Суха середа, вона – опасна, але закладали [підвалини хати. – Р. С.] в Суху середу, щоб була завжди хата суха. Але то маленько таких було, що

не дбали [на зважали на цю заборону. – Р. С.] і закладали в цю середу. Большинство закладали в середу або п'ятницю на пудповню, а не в старіє дні. Були такі люди, що поставили в Суху середу хату, а приходили люди і зривали деревину: вирвав одну деревину і всьо – щоб дощ був (с. Ворокомля).

Істотне місце при встановленні часових параметрів будівництва займав місячний час. В українців та в інших слов'янських народів будівництво, як зрештою вся повсякденна господарська діяльність, побутова поведінка, сімейні обряди, визначається фазами місяця. Наприклад, рубати в лісі дерево для будівництва хати належало у відповідний місяць і спеціальні дні: в році є чотири місяці, в кожному місяці – один тиждень, а в кожному тижні – три добрі («щасливі») дні: перший, другий і третій після настання місяця. Зрубане цієї пори дерево буде надзвичайно міцним і довговічним, його не точитимуть шкідники¹⁶. Як зазначають дослідники, рекомендації стосовно придатності тієї чи іншої фази для певної діяльності є нерідко суперечливими: одна й та ж фаза може оцінюватися то як сприятлива, то як несприятлива (небезпечна)¹⁷. Зазначена суперечливість оцінки місячного часу вповні властива і для традиційної будівельної обрядовості українців, про що мова піде нижче.

Отже, розглянемо, як оцінювалася та чи інша фаза місяця в контексті встановлення оптимальних часових рамок будівництва. У будівельній традиції молодий місяць українці Карпат, зокрема закарпатські лемки, вважали найсприятливішим для заготівлі будівельної деревини (здебільшого бука): дерево рубається нового місяця, бо муцніше є, так не порохнявіє (с. Зарічево); дерево рубали в марцю при новому місяці – до повного, щоб дерево було сильніше, щоб в хаті краще велося (с. Турчички); дерево рубали в новий місяць, в слабій – вшитко слабне (с. Тур'я Пасіка).

У деяких місцевостях молодий місяць також вважали відповідним періодом для початку будівництва, зокрема, заснування підвалин хати: закладають, коли молодий місяць, то в тим тижні є такий день, що не можна строїтися (який – я не скажу), бо єсть день, що буде швіль бити хату (с. Кухче); місяць має бути молодий – коли росте; також робили входину, коли молодий місяць був (с. Видерта); хату починали класти нового місяця – все стає міцніше (с. Лікіцари).

Мотивація початку будівництва на молодіку така: закладчину роблять молодого місяця, щоб молоді було в хаті – так роби-

ли наші батьки (с. Залазько); найкраще хату закладали на молодика, щоб молодилися в хаті і молодіє добре жили (с. Мотійки); закладали [підвалини], коли молодик іде вгору – як росте, тоді хату починають робити (щоб в хаті все росло і прибувало) (с. Бігунь).

Відома також і негативна оцінка періоду молодого місяця як часу початку будівництва: як новий місяць, то не можна ставити [хату], як новий місяць, то треба, щоб пройшло 2–3 дні (с. Осівці); на молодика не закладали підвалин [хати. – Р. С.], бо буде сиво в хаті (с. Велика Фосня); треба закладати на старому місяці, бо як [закладеш підвалини. – Р. С.] на молодому, то в хаті будуть клопи... шось погане (с. Слобода Кухарська); як покласти хату на молодика, то діти будуть сваритися (с. Ворсівка); коли зайти [до нової хати. – Р. С.] в молодиці, то щоб хазяїн гуляв по молодицях (с. Пішки). «На молодика мазають хату, але заводиться погань; на старом місяці, як сходить, лучче мазати»¹⁸.

Позитивними характеристиками наділялася фаза місяця підповня. Зокрема, бойки для початку будівництва місяць вибирали, щоб був підповний, щоб не сходив, щоб був цілий, лиш ще мав трошки дорости – в той тиждень починали будувати (с. Катина). В багатьох місцевостях України вважали, що найкращий час для заснування підвалин на пудповне (с. Жовтневе).

На підповні для заснування нової будівлі були придатними лише окремі дні: закладають хату лише як молодик три дні оботреться (с. Сарновичі); найкраще закладати підвалини хати на третій, п'ятий або сьомий день (обов'язково непарний) молодика (с. Корма); закладчину робили сьомого дня на молодик, щоб старий з молодим [місяцем. – Р. С.] обтерся – добра пора (с. Норинці); закладали [підвалини оселі. – Р. С.], коли молодик очухається – на сьомий або дев'ятий день (як лиш три дні молодика, то кожен день добрий – можна робить, шо хочеш) (с. Норинськ); як сем днів молодик народився – под сенок починали стройку, входили в хату жити (с. Вичівка). Перші кілька днів молодого місяця як найсприятливіший час для різних починань також цінували чорногорці¹⁹.

Підповню вважали також відповідним часом для вселення у нову хату: [...] в хату вошли в перву неділю (перва неділя після настання молодика) (с. Думинське); перехищина: старалися, щоб на підповні [зайшли в хату. – Р. С.] – закон такий (с. Чугалі).

За повір'ям, господарі хати, заснованої в період «наростання» місяця від ріжка молодого до повного, житимуть здорові та в до-

статку: треба закладати на підповня місяця – буде всьо вестися: худоба... (с. Шпиколоси); місяць найкращий – новий, підповний, щоб був мир в сім'ї (с. Нараївка); хату роблять в подповню – в повний місяць, щоб чоловік був багатий (с. Серники); стройку начинали в пудповню – як луна прибуває, то все щастить в житні (і сіяти, і горати, і все добре тоді робити) (с. Вичівка); добре закладати третього дня молодика або на пудповні, щоб було добра повно (с. Злобичі); роботу [заснування хати. – Р. С.] починати добре в повний місяць, бо місяць д'горі йде і вишитко буде д'горі йти (с. Розтоцька Пастіль). Це й же час був придатним для вселення до нової хати: [...] сядали в пудповню – в молодіє дні, щоб було завжди повно (с. Ворокомля).

Позитивним значенням українці наділяли період п о в н о г о місяця. Мешканці галицьких Карпат саме в цю пору розпочинали рубати будівельний ліс: починають рубку на повний місяць, щоб в хаті всього було повно (с. Мігова); дерево різати йшли на старий місяць – круглий, повний, тоді дерево черви не їдять (с. Сушиця). У західнополіському с. Тур гадали про місце для зведення хати вночі на повний місяць. Зазначену фазу місяця також вважали сприятливою для заснування нової оселі: хату засновували на повний місяць – так казали старі люди (с. Довпотів); трам'я [підвалини. – Р. С.] в'язати – в повний місяць (бульбу теж садили в повний) (с. Плоске); підвалини хати закладали вповні (с. Щитинська Воля); начинали строїти в старі дні, щоб місяць [...] постарів, щоб круглий – старий був (с. Видерта).

Мотивація позитивної оцінки періоду повного місяця для заснування хати аналогічна підповні: на старому (повному) місяці закладали [підвалини. – Р. С.], щоб всього повно в хаті було, щоб не була гола хата (с. Гошів); місяць має бути повен – круглий, як жовток, коли починають будівництво, щоб було в хаті всього повно... (с. Лопушниця).

Фазу місяця, під час якої світило з м е н ш у є т ь с я, українці трактували суперечливо. Відома позитивна оцінка цього часу для початку будівництва: кажуть, лучче хату застроювати, щоб були старіє дні – коли місяць меншає (с. Малий Скнит); закладають под старий мєсяц, коли він гине, а под новий – не мона (с. Щитинська Воля); здоровії дні – як вже мєсяц падає, менша половина мєсяца (с. Карпилівка); стройку начинали в старіє дні – єк уже мєсяц послє круглого днів кілька проходить (с. Дубчиці). На Полтавщи-

ні обмазку хати здійснювали в легкий день зазвичай на другій або четвертій місячних фазах: «на підповнім місяці, або тоді, як повний місяць з круга зверне»²⁰.

Водночас зустрічається й негативно оцінка цього часу²¹ для початку будівництва: *у гнильні дні – з круга рушило – не закладали підвалин* (с. Злобичі); *як місяць йде на спад – недобре* (с. Довпотів); *спад (коли місяць зменшується) поганий для початку* (с. Жовтневе). Згідно зі свідченнями Г. Булашева «під час третьої квадри, що зветься гнилушею, утримуються від робіт по господарству, а особливо уникають рубати будівельний ліс, бо зрубані в цей час дерева неодмінно поспе шашіль»²².

Часовий проміжок, коли на небі місячне світило повністю відсутнє, був непридатний для початку будівництва: *на межі [...] не ставили [хату. – Р. С.], бо безпліддя буде* (с. Ворокомля); *береглися в межах строїти* (с. Самари); *не можна начинати строїти на межі – на чернеці, коли сходить місяць, ще не настав (як хлопець вродився на чернеці, то він – безплідний, бездітний; тоді і не женяться)* (с. Тур); *як порожній місяць, то – порожні дні* (с. Лопушниця).

В будівельній обрядовості при визначенні часових параметрів будівництва українці брали до уваги також пору дня. Лаконічну характеристику пір доби знаходимо в Р. Ф. Кайндля: «кожного дня пора від світанку близько до обіду вважається чистою і щасливою; пора від обіду до півночі – згубна. У годинах після півночі аж до першого співу півня чорт і привиди займаються своїми справами, і в обідній час теж»²³. Як правило, розпочинали будівництво вранці: *майстер приходив класти хату до сходу сонця* (с. Сушиця); *майстер, як зійде сонце, три або дев'ять разів молився [...] і закладав* (с. Самари); *майстер приходив [засновувати підвалини], як зійшло сонце* (с. Ріп'яна); *закладали в п'ятницю і четвер зранку – як тільки поснідали* (с. Осовці).

Рідкісна інформація виявлена в с. Феневиці на Київщині: *по старинному обичаю не слід робити закладку до обіду – лише після обіду на молодика у вівторок – мужський день*.

Заснувати нову будівлю українці намагалися переважно до полудня. Наведемо народну мотивацію вибору саме таких часових рамок: *підлоги треба було зав'язати тільки до полудня, аби сі добре вело, по полудні – зле* (с. Соснівка); *підлоги в'язали до обіду, по обіді – не ведеться* (с. Головецько); *підлоги треба в'язати до полудня, бо день до полудня красний, як молодий чоловік, а не по полудню. До*

полудня треба підлоги зав'язати і крокви поставити, бо з полудня сі захмарить. Каже господар: «Йой, коби до полудня зав'язати!» (с. Тур'я).

Серед мотивації тієї чи іншої пори дня як оптимального часу для будівництва помітне місце посідає наявність і розташування на небі сонця: *хату треба закласти до обіду, бо після обіду [сонце. – Р. С.] вже обертається, а до обіду – йде вперед* (с. Лікіцари); *годилося зав'язати [підвалини хати. – Р. С.] до обіду – поки сонце не буде спадати* (с. Галівка); *все роблять до обіду; якщо сонце високо піднімається, то щоб хата росла і в хаті росло. Як вже [сонце. – Р. С.] починає заходити, то то – вже не* (с. Перекалля); *подруби треба закласти до полудня, бо по полудні сонечко поверне і вже наниз іде, а то – ще іде вгору...* (с. Карпилівка). До нової хати також заходили до полудня, пізніше – ні; *добре як [в цей час. – Р. С.] сонічко гріє* (с. Тур'я).

Імовірно, заборона працювати в полудень має загальнослов'янську демонологічну основу, оскільки це час активізації демонічних істот²⁴, про що ми вже згадували вище.

Подекуди традиція дозволяла засновувати житло до того часу, поки світить сонце²⁵: *заснувати [підвалини. – Р. С.] треба до заходу сонця, щоб ще світилося, бо сонце світить, то як благотворно* (с. Довпотів); *закладчину годилося робити доти, поки світить сонце; після заходу не годилося закладати* (с. Жеревпілля); *хату треба закласти до заходу сонця, а вже як заходить сонце – не положено* (с. Карпилівка).

Нічний час, як вже мовилося вище, був придатним лише для гадань про місце майбутнього житла. Загалом цей період доби українці, як і інші слов'яни, вважали небезпечним, оскільки активізували свою діяльність різні демонологічні істоти. Лише в Середньому Подніпров'ї за поодиноким свідченням «радять з метою уникнення вроків входить в дім вночі»²⁶.

Семантизація днів тижня в слов'ян проявляється в епітетах, які їх супроводжують: «щасливий», «легкий», «благий», «чистий» або «нещасний», «важкий», «слабий», «пустий», «яловий», «кривий», «мертвий», «чорний» тощо, а також в заборонах і приписах, які стосуються вибору сприятливого дня для здійснення (або початку) важливих господарських і життєвих акцій, побутової поведінки і супроводжуючих їх мотиваціях²⁷.

Незважаючи на те що під впливом церкви утверджувався погляд на час, згідно з яким в бога всі дні однакові (с. Недашки), в українців практично до сьогодні збереглися різні забо-

рони і повір'я, пов'язані з днями тижня. Вони присутні в обрядово-звичаєвому комплексі, супроводжуючому будівництво: *були певні дні, коли не можна було рубати дерева – ні почина-ти, ні рубати* (с. Слобода); *є такий день, коли по дереву стукнеш, то дерево всохне* (с. Озеряни); *є такі в року дні... єсть плохие і хорошії дні... На кожний місяць є такі дні: хорошіє і плохие. Вони написані. ...Колісь, казали, в маю дітей не вінчати – не хвалили його.* (с. Грудки); *як настане місяць, то в тим тижні є такий день, шо не можна строїтися (який – я не скажу), бо єсть день, шо буде швіль бити хату* (с. Кухче); *гнила середа є в кожному місяці, в цей день не закладають [будівлю. – Р. С.], лише дерево подрубують, яке мішає – шоб скоріш висохло* (с. Рудня Перганська); *дерево рубали в першу п'ятницю нового місяця – ніякий черв його не з'їсть, ніколи не загине; в році є тільки три [такі. – Р. С.] п'ятниці* (с. Смерекова); *хто в суботу і воскресеніє робить, той буде більше перед смертю мучиться* (с. Грезля); *коли будеш закладати, тоді і ложи в той день хліб [для гадання. – Р. С.]; в вівторок гадаєш – через тиждень у вівторок закладай [підвалини. – Р. С.]* (с. Самари); *на ноч (в четвер) клали кусок житнього хліба посередині майбутньої хати...* (с. Тур). Імовірно, ми маємо справу з уцілілими уламками якихось давніх повір'їв про час.

Часто при визначенні часових рамок будівництва українці керувалися уявленнями про «щасливий», «добрий» час (день): будівництво починали в середу, бо *щасливий день* (с. Кухче); *п'ятниця, середа – добрий час* [для початку будівництва. – Р. С.] (с. Видерта); *начинали строїти в дні хороші – шоб в п'ятницю закладати; кажуть, п'ятниця – самий щасливий день* (с. Островськ); *дерево починали рубати не в понеділок і не в суботу (в понеділок даже кабана не б'ють; субота – не закінчена робота)* (с. Тур); *дерево рубали в вівторок і четвер – годні дні* (с. Турички).

Доволі живучими є уявлення про так звані «важкі» і «легкі» дні тижня. Найчастіше «важким», непридатним для початку будівництва та багатьох інших починань, українці вважали понеділок²⁸: *понеділок – важкий день, не закладають стройки (од пожару – може хата згоріти)* (с. Рови); *понеділок – важкий день, а в четвер – черви точать дерево, тому в ці дні не закладали хату...* (с. Злобичі); *в понеділок початок – тяжкий день, як почати в понеділок будувати, то тяжко робити на будові* (с. Сушиця). Подібно до понеділка «важкими» вважали й деякі інші дні: *хату можна взяти у вівторок, четвер і суботу; понеділок, середа,*

п'ятниця – тяжкі дні: ніколи не починали ні взяти, ні весілля (с. Плоске).

Що стосується «легких» днів, придатних для початку будівництва (*підлоги взали не в піст, а в легкий день* (с. Велика Лінина), то до них подекуди зараховували середу і п'ятницю (с. Кімната); *хату закладали в п'ятницю, середу – легкі дні місяця (старого – він круглий)* (с. Грудки); *зав'язували підвалини найчастіше в суботу – легкий день при святі* (с. Нижня Вовча).

Водночас можна почути й негативну оцінку суботи: *в суботу не робили закладчини, бо в суботу – торба порожня (?)* (с. Бігунь); *в суботу – послідна днина: не рубали [не починали рубати дерево для будівництва. – Р. С.]* (с. Рунгури); *в суботу не можна [починати будівництво] – останковий день* (с. Сушиця); *в суботу нічого невільно кінчати – послідна днина* (с. Гута). Мешканці Слобожанщини хоч і не вважали суботу важким днем, але вона була непридатною для початку будівництва: *«розпочавши якусь нову роботу в суботу, будеш продовжувати її лише по суботах»*²⁹.

Подекуди дні тижня диференціювали на «парні» і «непарні» з наступною позитивною оцінкою парності: *закладали хату в парніє дні – вівторок...* (с. Розсохівське); *вівторок і четвер – дні, придатні для будівництва, парні дні* (с. Катина).

В оцінці днів тижня на предмет їх придатності для заснування житла відома також дихотомія «чоловічий» / «жіночий»: *найкраще закладати підвалини у вівторок – мужинський день, бо жєницина – невезуча* (с. Гошів); *вівторок і четвер – мужські дні: починали будову* (с. Ріп'яна); *в'яжуть підлоги і в четвер, і в вівторок – хлопські дні* (с. Велика Лінина).

Часто при визначенні часу початку будівництва українці віддавали перевагу «жіночим» дням: *закладають [підвалини хати. – Р. С.] в середу і п'ятницю – женський день; входять [до нової оселі. – Р. С.] в середу і п'ятницю* (с. Щитинська Воля); *починали постройку в середу або п'ятницю, бо то – женські дні, вони – краці (шоб сем'я велась, діти були – то ж од жєнщини...)* (с. Осовці); *закладали [хату. – Р. С.] в женські дні – середу, п'ятницю (жінки – луччі, м'ягшії)* (с. Сапанів); *начинали стройку: вибирали день – вівторок, середу або п'ятницю – шоб не в начало тижня і не в послідній [день. – Р. С.]. Вибирали жіноцькї дні: жінка, бач, родила нас усіх...* (с. Серники); *хату засновували у вівторок і п'ятницю. Але найкраще – в женській день: середа, п'ятниця, субота, бо хата – вона, а хлев – в мужській (вівторок, четвер)* (с. Білокоровичі).

У багатьох обстежених місцевостях при оцінці днів тижня бралися до уваги такі ознаки, як «пісний» і «скоромний». Здебільшого «пісні» дні українці вважали непридатними для починань, у тому числі й будівництва: пісними днями є *понеділок, середа і п'ятниця*. Починати будівництво слід в *скоромні дні – вівторок і четвер*. *Субота теж тяжкий день – шостий* (с. Слобода); *п'ятниця, середа – пісні дні, тоді закладчину не робили – не закладали підшови, підвали, бо буде шось мішати* (с. Тур); *закладчини робили тільки в суботу, бо це – легкий день; понеділок, середа, п'ятниця – пісні дні* (с. Сушиця).

На відміну від «пісних» «скоромні» дні діставали позитивну оцінку: *дерево рубали в порзні дні – вівторок, четвер, субота; в пісні – не можна* (с. Яворів); *дерево рубали лише в масні дні (вівторок, четвер)* (с. Розтоцька Пастіль); *заснування і заселення хати [робили у. – Р. С.] вівторок і четвер – масні дні, інші дні – посні* (с. Стужиця); *закладати [підвалини хати. – Р. С.] можна тільки в вівторок, четвер і суботу – скоромні дні. В інші дні – недобре, пісно – значить пісно* (с. Пороги); *входи́ни: входять в скоромний день (с. Слобода); переходини робили в скоромний день – не в піст* (с. Чорний Потік).

На Гуцульщині *понеділок, середу і п'ятницю називали «бошковими» днями («бошка – гріх, невільно»)*³⁰. Також ці дні відомі як «феральні». Л. Шевченко ототожнювала феральні дні з «важкими»³¹. Висловлювалася також думка, що феральні дні стародавні римляни присвячували померлим. У цей час належало утримуватися від різних занять, хоча він і не був святковим. Звідси начебто й походить забобон, що в деякі такі дні не можна починати роботу, оскільки можливе нещастя³². В українській культурній традиції також відомі персоніфікації *понеділка* (сивий дід, який виконує обов'язки райського брамника і перевозить душі померлих через вогняну ріку), *п'ятниці* (фантастична істота жіночої статі, нерідко – молодиця, яка стежить за вшануванням людьми її дня), *неділі*³³.

В оцінці днів тижня стосовно їх придатності для різних починань також нерідко присутня мотивація християнського походження: *понеділок – не робили* [не починали будівництва. – Р. С.], [бо] *тяжкий день – день для душі* (с. Сапанів); *в понеділок хату закладати нізя, бо світ починався, у вівторок – будеш сорок раз заложувати, в четвер – чистий – можна* (с. Шпилі); «*вівторок – коби не благовісна днина, то усе добре робити, хиба снувати не вільно, бо у вівторок світ сі засновував*»³⁴; *понеділок – добрий день для*

закладчини, бо цього дня Сус Христос народився (с. Сущани); *хату клали в вівторок або четвер* (бо в вівторок світ снував бог); *в суботу не починали нич* (с. Зарічево); *підвалини нової хати не заснують в понеділок, середу і п'ятницю*. Одні кажуть: «*Провідний тиждень – яловий!*» Інші: «*Великодній!*» (с. Довпотів); *починали рубати [дерево. – Р. С.] в четвер і суботу – то легкі дні; П'ятниця – піст. Понеділок – піст до ангелів-хранителів (не починали жодної роботи). Середа – піст до Божої матері. П'ятниця – піст до Ісуса Христа (тому тоді не починали роботу)*. Раніше все весілля робили в *четвер* (с. Сушиця); *закладчину роблять у п'ятницю або суботу*. У *вівторок і четвер – не можна*. *Четвер по релігії – сухий день, в четвер не колять кабана* (с. Кухарі); *найкращі дні [для заснування підвалин хати. – Р. С.] – вівторок і середа, а найлучче – в чистий четвер, вон каждую неділю чистий* (с. Жеревпілля); «*четвер – можна усе робити*»³⁵; *не закладали в понеділок – важкий день і в суботу – єврейський, нещасливий день* (с. Думинське); *закладають [хату. – Р. С.] у вівторок, а в п'ятницю – ні; кажуть, Суса Христа в п'ятницю розпинали* (с. Лопатичі); *в понеділок і п'ятницю не починають будувати хату; в п'ятницю не можна стірати, в суботу не можна довго спати, а в неділю не можна рано співати*. *П'ятниця – святий день, така ікона є, це – як неділя* (с. Велика Чернігівка); «*п'ятниці – пісна днина. В п'ятницю також мовкне всяка пісня, бо то дуже наказують за то, що гріх, що п'ятниці пісна и она усіх Бога просит*»³⁶.

На Слобожанщині, за свідченням П. Іванова, українці «*починають будувати зазвичай в дні, присвячені преподобним, про що попередньо наводять точну довідку у грамотних людей або церковнослужителів, оскільки існує переконання, що розпочавши роботу в день, присвячений пам'яті мученика, будівництво благополучно не завершиш*»³⁷. Мешканці Середнього Подніпров'я також уникали закладати хату в «*дні святих мучеників*», вибираючи натомість «*лехкий динь*» (крім *понеділка і суботи*)³⁸.

Підсумовуючи викладений матеріал, можемо стверджувати, що в минулому вибір часових рамок будівництва (заготівлі будівельного лісу, гадання про місце майбутньої споруди, заснування будівлі, вселення у нове житло) займав помітне місце в традиційній будівельній обрядовості українців, ґрунтуючись на уявленнях про «*щасливий*» і «*нещасливий*» час, а ширше – про його нерівноцінність. Вибір оптимального часу здійснювався шляхом накладання ритуальних

обмежень на той чи інший часовий проміжок. Будівництво (передовсім житла) вписувалося в річний народний календар: житло не розпочинали будувати у високосний рік, уникали постів та окремих святкових днів (присвячених великомученикам, Євдокії, Благовіщення, тощо). Входи до нової оселі здійснювали здебільшого до початку осінніх поминальних свят.

У виборі оптимального часу будівництва істотне значення мав місячний календар. Однак внаслідок суперечливої інформації можна стверджувати, що однозначною негативною оцінкою наділявся лише період *на межі, чернеця, порожнього місяця*, коли небесне світило не спостерігалось на небі.

При виборі дня тижня для здійснення тієї чи іншої акції в комплексі будівельної обрядовості українці надавали перевагу «щасливим», «легким», «парним» дням з характерним різотлумаченням їх. Якщо в інших слов'янських традиціях (передовсім східнослов'янських) перевага надавалася «чоловічим» дням³⁹, то згідно з матеріалами будівельної обрядовості українців така закономірність не простежується: в одних локальних традиціях позитивну оцінку діставали «чоловічі» дні, а в інших – «жіночі».

Подібній регламентації підлягала пора доби з характерною для неї негативною оцінкою межових точок – полудня та півночі як часу активізації різних демонічних персонажів нижчої народної міфології. Загалом позитивно розцінювалися насамперед пора «до полудня» і світлова частина доби («до заходу сонця»). Натомість вечірню і нічну пору українці вважали придатними лише для гадань про місце для житла.

Примітки

¹ Толстая С. М. *Время* / С. М. Толстая // *Славянские древности: этнолингвистический словарь* : в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – М., 1995. – Т. 1 : А–Г. – С. 448.

² Там само. – С. 450.

³ Kuczera A. *Samborszczyzna: Pustrowana monografia miasta Sambora i Ekonomji Samborskiej* / A. Kuczera. – Sambor, 1937. – Т. 2. – С. 289.

⁴ Курсивом подаємо фактологічний матеріал, виявлений нами під час польових етнографічних досліджень із зазначенням лише назви населеного пункту. З метою економії місця опускаємо покликання на джерело – архівні справи, які зберігаються в Інституті народознавства НАН України (ф. 1, оп. 2, спр. 366, 410а, 423а, 423б, 442б, 444а) та Архіві Львівського національного університету ім. І. Франка (ф. 119, оп. 17, спр. 192-Е – 206-Е).

⁵ Несен І. І. *Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина XIX – XX ст.)* / І. І. Несен. – К., 2005. – С. 81.

⁶ *Святець* – знахар, «ворожилъник», «земний бог».

⁷ Kolberg O. *Przemyskie* / O. Kolberg. – Wrocław ; Poznań, [1964]. – S. 237. – (Kolberg O. *Dzieła wszystkie*. – Т. 35).

⁸ *У високосний год жениця не можна, бо порозлучаюцца* (с. Карпилівка).

⁹ 14 березня за новим стилем.

¹⁰ Schnajder J. *Z kraju huculów* / J. Schnajder // *Lud*. – Lwów, 1899. – N 5. – S. 214.

¹¹ *Гларіон, митрополит*. *Дохристиянські вірування українського народу : історично-релігійна монографія*. – К., 1992. – С. 269; Толстой Н. И. *Язычество древних славян* / Н. И. Толстой // *Очерки истории культуры славян*. – М., 1996. – С. 158.

¹² У поліському селі Феневичі побутувало повір'я, що до Паски не можна хату розбирати, бо род буде мерти.

¹³ З пошануванням померлих пов'язана така заборона: як хтось помер в селі – вже по будові: не починали [засновувати підвалини].

¹⁴ Влаховић П. *Станиште у обичајима и веровањима код становништва североисточне Србије* / П. Влаховић // *Гласник Етнографског института САНУ*. – Beograd, 2000. – Књ. 49. – С. 22.

¹⁵ Пригарин А. А. *Строителната обредност на българите в южна Бессарабия* / А. А. Пригарин // *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. – Велико Търново, 1996. – Т. 5. – С. 370.

¹⁶ Falkowski J. *Zachodnie pogranicze Huculszczyzny: Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Sołotwińskiej i Łomnicy* / J. Falkowski. – S. 51.

¹⁷ Белова О. В., Толстая С. М. *Лунное время* / О. В. Белова, С. М. Толстая // *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* : в 5 т. / под общей ред. Н. И. Толстого. – М., 2004. – Т. 3 : К (Круг) – П (Перепелка). – С. 147.

¹⁸ Кравченко В. *Звичаї в селі Забрідді та по деяких інших недалеко від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині: етнографічні матеріали* / В. Кравченко. – Житомир, 1920. – С. 3.

¹⁹ Ровинский П. А. *Черногория в ее прошлом и настоящем*. – Т. 2. – Ч. 2 / П. А. Ровинский // *Сборник отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук*. – С.Пб., 1901. – Т. 69. – № 1. – С. 446.

²⁰ Милорадович В. П. *Житъе-бытѣ лубенского крестьянина* / В. П. Милорадович // *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. – К., 1991. – С. 173.

²¹ Іноді вона проявляється і в самому вербальному описі розглядуваної фази: як місяць іде на ущерб, то його називають гнилець (с. Радинка).

²² Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. Булашев. – К., 1992. – С. 249.

²³ Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / пер. з нім. З. Ф. Пенюк / Р. Ф. Кайндль. – Чернівці, 2000. – С. 110 (Межові точки доби вважали небезпечними й поляки: «різноманітні страхи і духи зазвичай з'являються о 12 годині (як дня, так і ночі)» (див.: Kolberg O. W. Ks. Poznańskie / O. Kolberg. – [Б. м. в.], [1962]. – Cz. 7. – S. 37. – (Kolberg O. Dzieła wszystkie. – Т. 15)).

²⁴ Толстой Н. И. Времени магического круга / Н. И. Толстой // Толстой Н. И. Очерки славянско-го язычества. – М., 2003. – С. 34–36.

²⁵ Захід сонця вносив свої корективи навіть у щоденну побутову поведінку: «Ніч має своє право. Як іде сі у вечір не поперед Христа, то сі ни єрстит и сі ни здоймає крисані, бо Сус Христос тогди спочиває, то сі его ни буджеї. Вечером також не здоровкаються як удень – словами: “Слава Сусу Христу!” але кажуть: “Добрий вечер!” Роблять це задля вище наведеної причини». «У ночі, як дуже темно, не годит сі бігти, бо буде пужіло. Свистати і співати ни мож, бо мож собі такі шос прикликати» (див.: Онищук А. Народний календар. Звичаї й вірування прив'язані до поодиноких днів у році, записав у 1907–1910 р. в Зелениці, Надвірнянського пов[іту] / А. Онищук // Матеріяли до українсько-руської етнології. – Л., 1912. – Т. 15. – С. 3–4); «У ночі від півночі аж доки перші кури не запіють, усяка нечиста сила, упирі, відьми, дідьки, все має міць ходити по землі. Тоді чоловікови не добре бути на дворі. А скоро перший когут запіє, то вся погань мусить ховатися геть і вже тоді не може шкодити чоловікови» (див.: Франко І. Людові вірування на Підгір'ю / І. Франко // Етнографічний збірник. – Л., 1898. – Т. 5. – С. 163).

²⁶ Милорадович В. П. Життьє-бытьє лубенского крестьянина... – С. 174.

²⁷ Толстая С. М. Дни недели / С. М. Толстая // Славянские древности. Этнолингвистический

словарь : в 5 т. / под общей ред. Н. И. Толстого. – М., 1999. – Т. 2 : Д–К (Крошки). – С. 95–99.

²⁸ «Понеділок – загальнопоширеної віри, що понеділок – тяжкий день і того дня не треба нічого починати, на Підгір'ю, а особливо в Нагуєвичах нема» (див.: Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. – С. 208).

²⁹ И[ванов] П. Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки, относящиеся к малорусской хате. (Материалы для характеристики мирозерцания крестьянского населения Купянского уезда) / П. И[ванов] // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому Календарю» на 1889 год. – Х., 1889. – Вып. 3. – С. 39.

³⁰ Онищук А. Народний календар. Звичаї й вірування, прив'язані до поодиноких днів у році... – С. 11, 29.

³¹ Шевченко Л. Звичаї, зв'язані з закладами будівлі / Л. Шевченко // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – [К.], 1936. – Вип. – С. 89.

³² Badura W. Dni feralne / W. Badura // Lud. – Lwów, 1903. – Т. 9. – Zesz. 1. – S. 89; Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / пер. с польск. В. К. Ронина / Л. Винничук. – М., 1988. – С. 426.

³³ Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях... – С. 219–236.

³⁴ Онищук А. Народний календар... – С. 11.

³⁵ Там само. – С. 13.

³⁶ Там само. – С. 13–14.

³⁷ И[ванов] П. Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки... – С. 39.

³⁸ Милорадович В. П. Життьє-бытьє лубенского крестьянина... – С. 172.

³⁹ Толстая С. М. Дни недели // Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. – Т. 2 : Д–К (Крошки). – С. 96–97.